

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 11

Tilleggsspørsmålnr. 1

Emne: Røter. Ymse attåtfor.

Oppskr. av: E. Tidemann

(adresse): Kjerringøy

Fylke: Nordland

Herad: Kjerringøy

Bygdelag: Os

Gard: Stranda.

G.nr. 46 Br.nr. 5

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Både - og

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Lærar & bonde.

SVAR

I. Røter I bygda her har det ikkje vore sanka røter til fôr i marns minne. Effen eg arbeidde nokre år i Sjøfolla og ^{der} snakka eg med folk som sanka røter til fôr. Men sidan det vart betre drift av jorda er det no slutt med det attåt-føret. Det var i krigsåra 1914-18 at sune i Sagfjordgrenda i Sjøfolla var i "mältförskogen" og sanka røter til kreturfôr. Eg var ikkje med sjölv, men eg sag sanka røter på gardane. Eg snakka med sune som hadde sanka. Ei kone, som no er i 80 åra fortalde at i hennar barndomstid på Leirfjordgard i Sjøfald var det vanleg at dei sanka røter til kreturfôr og at dei heldt røtene fôr å vera eit sers godt fôr, jam godt med høi. No er det heilt slutt med det slags fôr og det er nok sekk-gjødsla som har skulda. Med sekk-gjødsla vart det betre jorddyrking og med det meir fôr på heimebøen. Ut-slutt og sanking av attåtfor er det slutt meir no.

2. Her har ikkje vore sanka kvekerøter

3 og 4. Andre røter vert heller ikkje sanka.

B1. Bryner. Her i bygda vert ikkje bryner nytt

som fôr. Men i fôrre heimskrigen, 1914-18, då eg budde i Sagfjordgrenda i Løvfalla var eg med og nytta beugner som fôr. Vi sloy gras og tûrka det som anna gras, helst roko mindre så ikkje dei små blada skulle ry av og oppvara det i lôa som vanleg hoj. Eg tok ikkje beugnerôter (moldfôr) men sâme av grunnare. Dei tok moldfôret både om høsten og om våren, om det var naudar på fôr.

2. Det var berre beugnerôtene som vart kalla moldfôr - eller moldfôr.

3. Moldfôret vart oppvara i uthus - ein sjug, ei sval eller liknande. Rôtene vart lagt i ein dunge burt; ei krå med eit eller anna over dungen, t. d. gamle sekkar, papir, potetgras eller liknande så atkje rusk eller rusk skulle koma til rôtene.

4. Moldfôret var rekna som godt fôr.

5. Eg l. Bjørnkam vart ikkje nytta. Moldfôret var nytta berre i nødår. Eg har ikkje kjennskap til at det vart nytta under siste verdenskrigen.

II Tang og hare.

Tang. Tang har i i minnelege tider vore nytta som fôr; men berre som nødfor. Eg har kjennskap til bruk av tang som fôr frå eg var barn og heilt til dei siste åra. Det vart særlig og bruka av einskilde under siste krig. Men det har minka i bruk etter kvart som åra har gått. For 25-30 år sidan var det heilt vanleg her i bygda. Ja, ikkje berre i denne bygda; men eg kurr i dei fleste sjøbygdene i Nordland. Men så

fekk böndene tilskot til jorddyrking og sam-
 stundis kom sekkgjødsla. Ný jord var dyrka
 og gamal var gjört bekk. Samstundis fór
 agronomane rimdt i bygdene og preika for
 kallane og kjerringane ~~at~~ ^{om} at det var be-
 kre á ha berre ei skú og ha gagn av ho
 enn á ha tre og ikkje gagn av nokon
 Alt dette - og meir til har fört til at no
 vert det ikkje sett i vinterfór fleire dyr
 enn det marka gjev mat til. Og er
 det eit hende at varen vert for lang og höj-
 stabben for liten for ein bonde så vert
 det heller kjøpt för - stráför eller knuff-
 för. Der er ikkje manskap på garden
 stort nok til á gå på langfjara.

2. Tingen künne ta lang före nyttar, ikkje
 för ut i januar eller februar. För var det ikkje
 stort nok. Men det var dei færaste som hadde
 slik "bunöd" at dei måtte på langfjara för
 ut i mars eller april. Tanget var best til
 för i dei to månadene. Vår det leid ut i
 mai "kom det gror i tanget", vart det sagt og
 då vart det vrangare á fá dyra til á eta det.

3. Ein skar tanget med sigd. Men hadde ein
 ikkje det gjekk det og ann á rýlla kollekniven.

4. Fövde det slik at ein nådde til langfjara
 med hest hadde ein vognkista på sleden
 og kjøpde tanget heim. Hadde han ikkje hest
 var det á ta tanget i sekke, legg han på ein
 kjelke og så dra. Men måtte ein ut på
 skjara eller i fjane eller det, vart tanget
 lasta i båt og rodd heim og så kjøpd, drige
 eller bore til gards alt etter som höve var.

5. För tanget vart gjeve som för måtte det "döjle"

(döjvess - döjvass). Som offast vart det gjort på den måten at ein sloz kokande varmt vatn over tanget. Eller tanget vart hatt i gryte eller kjel og vermt opp saman med vatnet. Tanget fekk med det ein annan lèt. Det skifta frå brunt til grøn-gult. Det gav og frå seg noko salt. Loet (soddet) var for salt og vart pasta ut. Hadde ein fiskeavfall vart det "löyp", d. v. s. gjeve eit oppkok, for seg sjölv. Fiskeavfallet vart så blanda saman med tanget i koppar og kar og gjeve lit. kün, säu og geit. Hadde ein ikkje fiskeavfall blanda ein mjöl saman med tanget. Dyra måtte vera mjökje svoltne om dei skülle eta tanget utan at noko var blanda i det.

Tanget måtte bli föra med det var ferst. Det tolte ikkje ä ligge eller laka gjer. Dyra ville ikkje eta det dä.

Det var ikkje alle dyra heller som ville eta det. Dei ~~mätta~~ fliste måtte bli opplært lit det og sume lærte det aldri.

Tanget var sett på som nöudföör. Men det er nok av det, lèt ä gå tak i og diför det nöudföoret ein opp over Nordland först greip lit när det sjönts seg at det vart bünö (bunaud) d. v. s. för like sträför lit ä föra dyra fram med.

Tare.

Taren si vokstertid er mars, april, mai. Det vert dä ^{berre} og om vären ein kan ta taren like eins som det er om sumaren ein kan ta grasit. När det lid ut i juni er taren jülwaksen og losnar frå botnen og driv

5
i land. Då er han lite brukande som fôr
2. Taren veks ikkje på sjølve fjara, men frå fjara-
målet og utover helst på fluer og dranglar.
Han veks heller ikkje inn i fjordane, men
heller ut mot opne havet der det er god
strøm og noko drag i sjøen.

Når taren ikkje veks på fjara fell han
heller ikkje lorr og må derfor bli fisket
opp av sjøen. Først må ein skjera ban av
nere ved rota og så dra dei lange blada
inn i båten. Som reidskap vert nytta ein
"hareljåg". Han er laga av ein vanleg 4 kvart
ljåg som er hogd av på midten. Den parton
som høkjen er på vert festa til ein 4,5 m
lang stav og ein har ein hareljåg. Taren
vert alltid tatt ved fjara sjø. Då kan ein
med eit 4,5 m lang skaft nå med til rota
av taren.

3. Taren vert som ovanfor nemnd samla inn
i båten og førd til heimestøa. Frå båten vert
han boren i stampa. Det vert eit slags mæl.
Ein har tatt så og så mange stampar tare.
Frå sjøen vert han anten kjørd, dregen
eller loren.

4. Taren vert brukt som fôr anten til kyr
eller hestar, mindre til smiye. Ein gjev
taren til dyra anten fersk eller tårka. Summe trur
den tårka taren er best, andre at den ferske
er best. Personleg trur eg det kjem mest ann på
innstillinga åt dyra. Summe stjer et lang og tare
godt, andre vil ikkje bita i noko av dette, for svært
dei ihel. Fôrar ein fersk tare vert han først döggd.

5. Ein rekmar taren for å vera godt åttåttfôr, det
beste ein kan få, og bra betre enn tangel. No,
tangel vert det mest berre flytande gjødsel og

6
ein örtar tek ikkje ert av tanget. Eit mjölka-
dyr stultar å gjeva mjølk vert det föra med tang.
Det er då helst ikkje mjølkadyr som skal ha
tanget. Onnoleis er det med tauren. Av han
vert det meir fast gjødsel, og ein örtar tek ert
av tauren. Like eins gjev eit mjølkadyr ikkje
så seer lite mjølk heller og smörret held
den gulle leten. Av tanget vert det vesle
smörret mest kvit-grätt.

III Anna föi av planter.

Sea opp over Nordland er det lite ertur som
vert dyrka. Tisste krigen vart det dyrka nok
og då vart erturiset nytta til föi som anna
höjefen no kjenner og ikkje til at nokon
dyrkar ertur.

Krapalauv er utkjende vart her.
Derimot veks her år om anna mjøkje rogne-
ber. Men det er få som ryller nok av
den bara til föi. Ein og annan tek nok
særkar bara og nytta ho som föi til hönsa

IV Hestemökk.

eg har ikkje kjennskap til at hestemökk har
vore nytta som föi til husedyr av nok
slag. Folket her ute ved havstranda har
ikkje sokke så djupt i ufjörvad at dei
har föra dyra sine med mökker. Dei
har hatt for lett höve til å vta i tang
og/ eller tare til afför om det kneip
Men i krigstida sag eg at Aysk-
hestane ät si eigi gjødsel. Men då
var dei og så utsvolne at dei döjde av
hunger.

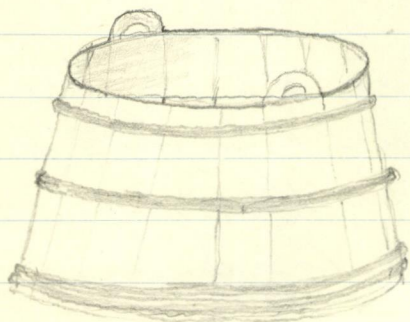
V. Lösreför.

1. Lösreför - döja, blöjfa - vert nok brüka

~~betre~~ enda på dei gardane der arbeids-
hjelpa er stor nok. Er arbeidshjelpa litamå
nå nok djra klara seg med det tørre højet
og kaldvatnet.

Mange av gardane har eldstad i fjøset,
anten bryggepanne eller grøve (peis). Sumne
har særskild eldhus, anten med panne eller
grøve. Dei som har tid og høve til å koka åt
djra kokar der det høver deim best ~~at~~ anten
på grøva i fjøs eller eldhus eller på kom-
fjeren i kjøkenet. Djra får bløyta i ein stamp.
Desse stampane får ein ves å saga av ei
sildtønne på midten. Han får då to stampar
av ei tønne. Men før, då det var betre om
arbeidshjelp på gardane, arbeidde bøndene
særskilde fjøsholker. Dei var noko mindre
enn ein sildstamp og brongast øvst,
i eldre tid - for 50-60 år sidan - banda
med treband, i seinare tid med jarnband.
To av stavane var holka ut handtak.
Dei stavane måtte difor vera noko len-
gare enn dei andre. Sjå teikninga.

Holke.

Når det galdt varm mat
til djra skilde budeiane
det omgripet i 3 grader:
1. å løy, 2. å løyja, og 3
å koka.

Skulle djra ha bløyta
d. v. s. høj, agner o. s.
bløytt i eit kjerass, lya budeia vatnet
d. v. s. varme vatnet ikring mjølklytt
og slog det over fjøset i kjeraldet. Skulle
djra ha innmat av fisk, slikt som
fiskemaga, iselge, rogn, eller ein buddet

sild til dyra måtte desse sakene bli løypt. Med det meinte dei budeia at desse sakene måtte bli vernd opp til kokepunktet. Du vart på ein måte halvhoku og dyra at dei betre enn om dei var rå.

Men hadde budeia fiskerjaggas og/eller fiskehovud måtte dei verta kokt, og kokt så mykje at beina vart mjøre noko til å bli ~~ent~~ etne av dyra.

2. Til bløyta nytta dei høij, halm, agnes og høijfrø. På halmen vart drossa noko mjøl, men ikkje på høij, agnes og høijfrø. Når ein nytta mjøl var det av bygg, hest av lettorn, då tungkornet vart nytta til folkemat. Bløyta vart nytta berre til mjølkedyra.

3. Mjöldrikket måtte vera varmt og vart gjeve nybertua som eit slag barnsengmat. Men bløyta får mjølkertua så lenge ho står inne. Det føret kjem som tilskot til opphaldsføret og skal vera det tua skal mjølke av.

4. Rogneber er ikkje blitt nytta som fôr her.

5. Drank er ukjend hjå oss så her skkje er brunnerier i Nordland.

6. Det næraste ølbrggeriet er i Bodø. Det er ikkje førd mask frå det brggeriet til nokon av dei bygdar og er kjend i. Men eg veit at bøndene rundt Bodø har kjørd avfall frå brggeriet.

VI Fiskeavfall.

Fiskeavfall vert her årvissst nytta som fôr av fleire fjøsegarar. Men bruket er gått i minke eller som åra har gått. Grunnane kan ha vore så ymse; Meir og betre høij, lettare

å få tak i kerafför (mais, sildmjöl o. m.) og mindre om arbeidshjelp. Vidare må eg òg nemne at det er mindre om fiskeavfall no enn for 40-50 år sidan. Til hundrearskiftet var det slik at fiskarun tok med seg heim fiskehovuds og ryggar av sin part av fisket. Om ein båt hadde fiska så mykje at det var 1000 fisk på kvar luv, hadde kvar mann 1000 torstehovuds med heim. Dei skulle dyra eta. No vert både hovud og ryggar selde til fiskemjølfabrikane. Det vert då berre fisket på heimsjørn som gjev avfall til dyra og det vert etter måten heller lite.

Dei som får tak i fiskeavfall nyttar det ikkje berre som nòdfoi i tår, men som tilskaffor - alltså for held til dyra som mjølkas, storfe som sonåfe. Det vert difor òg nytta i nosida.

2. No er det i grunnen så lite fiskeavfall som vert nytta til foie ^{alt} som vert salt, vert nytta ferskt. Men i den tida ein lofothar kom heim med eit - to tusen torstehovuds var storparten turka utover varen for å bli bruka til foie neste vinter. Sloget - mager, rogn og iselja - var òg vert for det mesta nytta ferskt. Men i seinare tid har somme hatt til å salta i tunner og fat iselje og den rogn som ikkje er handels vare. Anten ein brukar desse sakene ferske eller salta vert dei allstøtt kokaførst.

Skal ein bruka silda til foie vert ho kjøpt om ho er fersk; men nå om ho er salta.

3. Når ein hadde høve til å bruke både fiske-
 avfall og tang til for vart tanget döggd
 og fiskeavfallet löggt kvar for seg, men
 blanda saman i stampene. Söet (soddet)
 tanget var döggd i vart kasta burt, ondan
 söet av fiskeavfallet vart nytta til dytt.
 Mange nemnde då det arbeidest for a
 "kok söet" og "å gje söet". Dyra var
 meir glad i söet fiskeavfallet og det söet
 enn i tanget og bruke difor det til å
 settja smak på tanget for å få dyra
 til å eta dette.

4. Folket har halde söet (soddet) for å vera
 det mest verdfulle for dyra. Om dyra
 ikkje ville eta fisken og jeller beina
 måtte dei iminsto drikke söet.

5. Til ~~fiske~~ dyremat er nytta mest alle
 sorten fisk som finns i fjordane her,
 såleis all slags somafisk av torsk, sei
 hysse og steinbit, vidare småsilb, lyr
 skata, rognkall, hå, spüs (blekspüs)
 o. m. fl.

6. Söet vert helst koka på eldstaden i fjösel, eller i eld-
 huset. Har ein på garden ikkje nok av dette omå
 ein bruke komfjeren i kjøkenet.

7. Fiskeavfall kan ikkje vera hovudmengda av
 föet. Det må sträpöret vera, eller det föet som
 ein örtar sek ör. av s. d. höj, ljäng, tare,
 skav, ris o. l. Dyra vert föra to gong for dag,
 morgon og kveld. Det er den mest naturlege
 föringa. Men sume förar tre gong for dag.
 Den som då brukar attä föer gjev det midt
 på dagen. Kalle får dyra attä föret til
 kveld. Å kunne gjeva eit skjema over kor

mjølkefôr av kvart slag eit dyr får er råde-
 læst. Det same dyret får ikkje like mjølke
 eller same sort fôr til alle tider. Det kan
 skifta av så gjense grunnar: Om dyret er
 stort eller lite, om det er ungt eller ga-
 malt, om det er varmt eller kaldt, fjøsel,
 om det mjølkar eller ikkje. Såleis må ei
 kû med ei livande vekt på 500 kg ha meir
 enn ei på 300 kg. Like eins må eit dyr
 s. d. ein okse, ha meir mat og anna mat
 vert det fôra med tanke på slakting enn
 om ein fôrar dyret berre for å halda
 livet ved lag.

Det som er skrive her er skrive
 mest med tanke på kû, sau og geit,
 mindre med tanke på hesten og utan
 tanke på grisen.

Kjerringøy i sept. 1948.

Tidemann

1933
 NORSK ETNOLOGISK GRAUSKING
 adr. NORSK FOLKEMUSEUM
 BYGDØY